

УДК: 33.027-621.311.18:620.92

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Громова О.М., Гетьман О.Л., Маркова Т.Д.

Розглянуто існуючу нормативно-законодавчу базу України у сфері стимулювання використання енерготехнологій на базі відновлюваних джерел енергії та визначено механізми управління ефективним розвитком теплозабезпечення на базі альтернативної енергетики.

Постановка проблеми. З погляду енергоефективності нині Україна відстає від інших європейських та розвинутих країн у зв'язку з застарілими технологіями радянської епохи, що використовуються в багатьох галузях економіки, особливо в паливно-енергетичному комплексі, неекономним використанням енергії для теплозабезпечення. Паливно-енергетична галузь в Україні є однією з найбільш уразливих на фоні загальних глобальних перебудов всесвітньої економіки та надмірної залежності виробничо-технічної бази та соціальної сфери від імпортованих енергоносіїв. З метою зменшення залежності України від імпортованих енергоносіїв потрібно впровадити альтернативні енергоефективні технології та забезпечити широке застосування відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Різні країни і регіони надають перевагу різним видам ВДЕ, адаптуючи їх використання до місцевих умов, враховуючи економічні та екологічні проблеми використання традиційних видів органічного палива. Найбільш динамічно розвиваються такі види ВДЕ як: вітроенергетика, біоенергетика, сонячна енергетика та використання низькопотенційної енергії із застосуванням теплових насосів.

Оскільки відновлювані джерела енергії в своїй більшості поки що не можуть на рівних конкурувати з традиційними джерелами, їх розвиток підтримується різними засобами на державному рівні. У світі існують різні моделі державної підтримки ВДЕ, основні з яких засновані на використанні квот на використання ВДЕ (британська система) та на використанні дотацій проєктів ВДЕ і тарифній політиці (німецька система). Враховуючи тенденції до зменшення вартості ВДЕ, а також зростання ціни енергії традиційних джерел, державна підтримка буде носити тимчасовий характер [1].

Проблема ефективного використання нетрадиційних та ВДЕ в світі і в Україні є нагальною і значущою з точки зору гармонійного економічного і соціального розвитку суспільства і збереження довкілля. У теперішній час в багатьох країнах світу концепції розвитку передбачають значне збільшення частки ВДЕ в енергетичному балансі. На жаль в

Україні, що має глибокий дефіцит енергоносіїв, рівень використання альтернативних джерел енергії в енергетичному балансі країни ледве сягає 3 %. В той же час наша країна має величезні можливості для різкого підвищення долі альтернативних джерел енергії. З метою підвищення енергоефективності виробництва в Україні необхідно використовувати загальновідомі у світовій практиці механізми політики енергоефективності. Серед них особливої уваги заслуговують механізми державного фінансового стимулювання, основним завданням яких є заохочувати споживачів енергетичних ресурсів до підвищення ефективності їхнього використання.

В Україні на відміну від зарубіжних країн, нормативно-законодавча база України не передбачає, крім «зеленого» тарифу, ефективних механізмів щодо стимулювання впровадження альтернативних енерго- і ресурсозберігаючих технологій. За таких обставин реалізація Енергетичної стратегії України на період до 2030 року ускладнюється, як і виконання подальших зобов'язань зі скорочення викидів «парникових газів», які Україна повинна буде виконувати в рамках Кіотського протоколу.

Тому важливим питанням є розробка механізмів стимулювання використання альтернативних екологічно чистих технологій на базі ВДЕ в сучасних умовах України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем енергозабезпечення на базі ВДЕ займає одне з провідних місць у наукових працях вчених, серед яких: Афонченкова Т.М., Іванюк О.В., Дарнопих Г.Ю., Антоненко Л.А., Грицюк Т.І., Ткаченко Л.В., Мица Н.В., Трач О.Ю., Сотник І.М., Маляренко В.А. Питання удосконалення механізмів забезпечення ефективного розвитку альтернативної енергетики ґрунтовно розглянуті в працях таких вчених як: Суходоля О.М., Макогон Ю.В., Кошеленко В.В., Чистов Ю.І., Зеркалов Д.В., Мехович С.А. Разом з тим, питання стимулювання використання альтернативних екологічно чистих технологій на базі ВДЕ вимагає подальших досліджень в напрямку визначення найбільш вигідних механізмів забезпечення ефективного розвитку альтернативної енергетики в Україні.

Метою даного дослідження є проведення аналізу нормативно-законодавчої бази та наукової літератури з питань механізмів стимулювання альтернативних екологічно чистих технологій на базі ВДЕ для визначення найбільш ефективних в сучасних умовах для України.

Виклад основного матеріалу. Зростання цін на енергоносії, вичерпування ресурсів основних видів енергоносіїв, якими є, насамперед, нафта, газ, кам'яне та буре вугілля, а також обмежені можливості розвитку атомної та гідроенергетики, змушують звернути увагу на поширення використання альтернативних енергоносіїв: деревини та її відходів, інших біопалив, торфу, горючих сланців, бітумів, нетрадиційних газів, енергії вітру, сонця, тепла землі, біосинтезу тощо.

Визначення та вивчення нетрадиційних ВДЕ, розвиток альтернативних видів енергоресурсів та перспективу їх використання доцільно розглядати як один з головних факторів розвитку енергетики України. Проблеми енергетичної безпеки набувають все більшої актуальності та потребують пошуку ефективних шляхів їх вирішення, визначають завдання та окреслюють нові перспективи розвитку енергетичної сфери.

Наразі світова енергетика характеризується високим рівнем ефективності, диверсифікацією виробничої структури та більш ефективним розташуванням енергетичних об'єктів. Зниження темпів росту енергоспоживання в промислово розвинених країнах пов'язане з ростом інвестиційних вкладень в енергозберігаючі технології, а не у виробництво самої енергії.

Одним із шляхів пошуку та головним стратегічним завданням для вирішення цієї проблеми є розробка екобезпечних способів одержання енергоресурсів на території нашої держави, пошук екологічно чистої енергетичної сировини на основі нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії. Найбільш перспективним для України буде виробництво енергії з використанням таких ресурсів, як енергія вітру, сонця, енергія біомаси, геотермальна енергія тощо. Саме на основі цих джерел можливо розробляти екологічно чисті технології продукування енергоресурсів.

Використання нетрадиційних джерел енергії є одним з перспективних напрямків енергоресурсозбереження в сфері теплопостачання і одночасно сприяє вирішенню екологічних проблем. Нині витрати палива на виробництво 1 Гкал тепла в комунальній теплоенергетиці України складають 160-180 кг у. п., в розвинених країнах - 145-150 кг. Перевитрата палива призводить до збільшення майже вдвічі викидів в атмосферу - 45 г/МДж CO₂ замість 26 г/МДж CO₂ [2].

Більша частка теплової енергії в Україні випускається такими генеруючими джерелами, як електростанції, котельні установи, електрокотли, теплоутилізаційні установи для промислових потреб та теплофікаційних цілей. Аналіз структури виробництва тепла цими системами теплозабезпечення за період 2006-2012 рр. свідчить про відносну стабільність відпуску тепла. Найбільш вагома частка виробництва тепла, що споживається, здійснюється на котельнях – майже 63%. За рахунок електростанцій випускається тепло у розмірі 28%. Тобто більше 90% теплової енергії випускається електростанціями та котельними установами. Тепло, що виробляється на утилізаційних установках на базі вторинних енергетичних ресурсів (ВЕР) займає лише 7-8%. Використати ВЕР котельної установки можна шляхами, які визначаються виходячи з потреб підприємства. Це може бути або гаряче водопостачання або холодопостачання. Тому, така перспектива росте, оскільки аналіз кількості котелень за п'ять років (2009-2013р.р.) свідчить про їх збільшення на 2747 одиниць, або на більше 7%. Більша їх частина – майже 88% розташовані в міських поселеннях та сільській місцевості, які працюють на різних видів палива – твердому, рідкому та газоподібному.

Саме на останньому виді палива працюють 70-72% котелень, на твердому – 25%, а на рідкому майже 1%. Частина котелень у розмірі 85% працюють з потужністю до 3 Гкал/год., які мають перевагу на заміну енергоощадними екологічно безпечними технологіями різних типів в залежності від кліматичних умов місцевості.

Законодавчу основу для виробництва відновлюваної енергії утворюють Закон «Про альтернативні види рідкого та газоподібного палива» від 14 січня 2000 р., № 1391-XIV, з доповненнями від 21 травня 2009 р., № 1391-IV, і Закон «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 р. № 555-IV, з доповненнями від 25 вересня 2008 року, № 601-VI. Перший закон визначає принципи політики сприяння, другий – державні механізми регулювання. Щоправда, у зазначених документах, як і раніше, відсутні конкретні заходи підтримки.

Податкове регулювання є однією з важливих складових фіскальної політики держави, форма управління економікою, важливий економічний інструмент стимулювання та регулювання виробництва, забезпечення соціальних гарантій. Проте існуюча податкова система має певні вади і не може позитивно впливати на процес природокористування та ефективного використання енергії відновлюваних джерел.

Так, наприклад, ставка податку за викиди CO₂ у навколишнє середовище стаціонарними джерелами за 1 тону в Україні згідно Податкового кодексу становить 0,26 грн. Однак обов'язково слід підкреслити той факт, що ця «копієчна» ставка є по суті просто символічною, будучи занадто малою, аби виконувати будь-яку з функцій, для якої цей податок був запроваджений. За розрахунками [3], дана ставка не є ні ефективною для зменшення викидів CO₂ господарюючими суб'єктами та стимулювання інвестицій у енергозберігаючі технології, ні достатньо високою для забезпечення значущих для бюджету обсягів податкових надходжень.

Крім того, впровадження обладнання з вловлюванням і захороненням CO₂ підприємствам України коштуватиме близько 7-10 дол. США за 1 т. CO₂. Тобто, це набагато більше ніж сама ставка податку на викиди CO₂, що свідчить про економічну неефективність впровадження даного обладнання. Підприємствам вигідніше забруднювати атмосферу чим встановити нову систему вуглепоглинаючих технологій. Низький рівень та обсяг сплачених зборів зумовлені тим, що наглядові екологічні органи використовують неадекватні та хибні методи оцінки збитків від викидів, суттєво недооцінюючи економічні наслідки забруднення навколишнього природного середовища. Таким чином, ніякі фінансово-податкові важелі не діють на реалізацію завдань для зменшення темпів накопичення парникових газів у атмосферу та впровадження технологій альтернативної енергетики.

Податкові механізми стимулювання виробництва та впровадження енергоефективних технологій можна розглядати у рамках статті 158 п.1. Податкового Кодексу України, яка передбачає для виробників даних технологій звільнення від оподаткування прибутку у розмірі 80%,

отриманої від продажу її на митній території. А відповідно до п.2 цієї ж статті звільняється від оподаткування 50% прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що включені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, що здійснюють розробку, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів. Проте Державний реєстр не враховує облік скорочення викидів CO₂ в результаті впровадження енергоефективного проекту. Крім того, Кодекс не враховує стимулювання інтересів неприбуткових, збиткових, організацій, установ і підприємств (значна частина ТЕС є збитковими підприємствами), що мають величезні перспективи модернізації своєї системи теплозабезпечення, враховуючи, що система централізованого теплопостачання задовольняє потреби населення в опалені та гарячому водопостачанні на 55%. Не передбачено податкові пільги для населення які б стимулювали впровадження альтернативних технологій використання енергії навколишнього середовища в індивідуальних системах теплозабезпечення, з огляду на те, що 25% населення використовують автономні та індивідуальні котли. Це, на нашу думку, також перешкоджає розвитку альтернативної енергетики. Механізми державного управління повинні сприяти розширенню кола споживачів даного обладнання та їх платоспроможності для того, щоб власне виробництво і вітчизняний ринок альтернативних технологій використання джерел енергії докільля розвивався.

Слід відмітити, що для стимулювання своєї економічної активності, починаючи з 2011 року, Україна проводить послідовну політику зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання. Зниження в Україні ставки податку на прибуток на два процентні пункти дозволяє більш ніж на 5 мільярдів гривень на рік збільшити кошти, які залишаються в розпорядженні підприємств [4]. Це – додатковий ресурс, який може використовуватися для розширення і модернізації виробництва енергокомплексних та промислових підприємств, збільшення робочих місць, що особливо важливо в несприятливих економічних умовах.

Але, як свідчить практика, діючі механізми стимулювання альтернативних технологій використання ВДЕ, не дають очікуваних результатів, що свідчить про необхідність їх удосконалення.

Серед найбільш ефективних механізмів державного регулювання у сфері енергозбереження слід виділити нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю продукції. З метою запровадження дієвого впливу системи нормування паливно-енергетичних ресурсів на ефективність використання енергоресурсів у суспільному виробництві України на відповідну перспективу мають бути створені певні правові підстави.

Показники норм питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) безпосередньо впливають на обсяг податкових надходжень до державного бюджету, оскільки відповідно до Податкового Кодексу України витрати на споживання та придбання ПЕР відносяться до валових

витрат платника податку. Таким чином, на сьогодні неефективність використання ПЕР (завищені показники норм питомих витрат ПЕР) компенсується для суб'єктів господарювання віднесенням неефективно використаних ПЕР на валові витрати. Тому є необхідність створення правових підстав для економічного стимулювання ефективності використання ПЕР. Правове регулювання державної економічної підтримки ефективного використання ПЕР повинно відповідати принципам ринкової економіки, бюджетного процесу, бути прозорим і дієвим.

На підставі аналізу світового досвіду та врахування особливостей податкової та бюджетної системи України доцільно законодавчо закріпити такий механізм економічного стимулювання енергозбереження:

– віднесення спожитих суб'єктами господарювання ПЕР на валові витрати допускається лише у межах встановлених норм питомих витрат. За перевитрати ПЕР понад встановлені показники норм питомих витрат ПЕР суб'єкти господарювання сплачують енергетичний збір у розмірі, що встановлюється законодавством. До обсягу перевитрат ПЕР, на які нараховується енергетичний збір, може не включатись обсяг ПЕР, вироблених з відновлюваних джерел енергії.

Енергетичний збір спрямовується або до Фонду альтернативної та енергоефективної енергетики в Україні (який ми пропонуємо створити на державному рівні, як самостійної юридичної особи), або до державного бюджету і використовуються на погашення відсотків за програмою кредитування проектів з енергозбереження на базі використання альтернативних екологічнобезпечних енерготехнологій. Кредитуванню в першу чергу підлягають суб'єкти господарювання, проекти яких є найбільш економічно та екологічно вигідними, тобто строк окупності є найбільш коротким. Для створення правових підстав функціонування вищезазначеного механізму необхідно:

– внести зміни до Податкового Кодексу України в частині включення до переліку податків і зборів, що справляються на території України, збору за перевитрати ПЕР;

– у Податковому Кодексі України не раптове, а поступове заплановане зростання ставки податку на CO₂, яке сприятиме адаптації бізнесу до підвищення податків. Дійсно, початкові невисокі податкові ставки не є занадто обтяжливими для платників, а плановане зростання ставки податку сигналізує їм про необхідність інвестицій у енергозберігаючі технології, особливо на базі нетрадиційних відновлюваних джерел енергії. Крім того, слід офіційно затвердити поступове зростання податку;

– в Законі «Про електроенергетику» слід передбачити пільгові тарифи для суб'єктів, що використовують альтернативні екологічно безпечні енерготехнології.

Широкий досвід країн ЄС з використання нетрадиційних ВДЕ та технологій для теплозабезпечення може бути використаним в Україні вже сьогодні разом з тими вітчизняними розробками, які є

конкурентоспроможними, потрібно лише зацікавити приватний капітал до вкладення коштів у проекти нетрадиційних ВДЕ.

Серед першочергових завдань залучення нетрадиційних ВДЕ до теплового балансу країни можна назвати:

- розроблення та запровадження державних будівельних стандартів і типових проектних рішень щодо використання для систем опалення та гарячого водопостачання альтернативних джерел енергії та теплових насосів;

- розширення масштабу впровадження передових закордонних проектів, зокрема щодо використання теплонасосних технологій, технологій спалювання біосировини, переробки сміття та промислових відходів;

- підсилення ролі регіональної влади у впровадженні тих видів відновлюваної енергії, які є економічно привабливими для даної місцевості, залишаючи в регіонах фінансові ресурси для цільового використання;

- визначення пріоритетних науково-технічних розробок і проектів використання нетрадиційних ВДЕ та порядку їх пріоритетного фінансування (кредитування), в тому числі порядку надання державних субсидій;

- задіяння механізмів Кіотського протоколу для фінансування впровадження відновлюваної енергетики у систему теплозабезпечення.

Таким чином, зазначені пропозиції сприятимуть формуванню механізмів управління використанням ВДЕ.

Висновки. В результаті дослідження існуючих інструментів стимулювання визначили, що основним завданням законодавства з енергозбереження на основі використання альтернативних екологічно чистих технологій енергопостачання є створення сприятливих умов для ефективного використання енергії навколишнього середовища, уникаючи безпосереднього втручання у господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Для реалізації цього завдання перш за все необхідно створити взаємоузгоджену дієву та прозору систему законодавства з енергозбереження на основі використання альтернативних екологічно чистих технологій енергопостачання. Така система повинна містити правові норми, які б передбачали адекватне поєднання інструментів державного регулювання та заохочення суб'єктів господарювання та населення щодо ефективного використання на основі використання альтернативних екологічно чистих технологій енергопостачання.

Література:

1. Маляренко В.А. Відновлювані джерела енергії для Харківської області: сучасний стан, тенденції, перспективи / А.В. Маляренко, І.К. Галетич, Ю.І. Вергелес // *Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит.* – №7(101). – 2012. – С.36-43.

2. Славута Е.И., Звягина В.В. Перспективы и проблемы развития альтернативной энергетика в Украине / Е.И. Славута, В.В. Звягина // Матер.конф. Экономические проблемы и перспективы развития жилищно-коммунального хозяйства на современном этапе. – 2010. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://eprints.kname.edu.ua/31240/>

3. Веклич О.О., Маслюківська О.П. Оцінювання фіскального потенціалу податку на двоокис вуглецю при змінній базі та ставці оподаткування // Фінанси України. – №6. – 2008. – С.63–69.

4. Реформи стимулюють зростання ВВП у 2013 році до 3,4%. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/reformi_stimulyuyut_zrostannya_vvp_u_2013_rotsi_do_34

Abstract

Gromova O.M., Getman O.L., Markova T.D.

Proposals to encourage the use of alternative environmentally friendly technologies in modern terms Ukraine

Review the existing regulatory and legal framework of Ukraine in the field of promoting the use of energy technologies based on renewable energy sources and the mechanisms of effective development control supplies based on renewable energy.